

ŞƏRƏFLİ ÖMÜR YOLU

İstedadlı alim, dövlət xadimi, jurnalist və yazıçı Hökümə xanım Sultanova kimi şəxsiyyətlərin mətbuat səhifələrində yada salınması həm də "tarixə salam" deyəcək milli mədəniyyət ölçüsüdür. Dövlət xadimi kimi yüksək tribunalardan səsi eşidilən Hökümə xanım sovet dönmündə Azərbaycanda Nazirlər Sovetinin sədr müavini vəzifəsində ucalmışdır.

redaktoru, Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin Sosial-mədəni bölməsinin qrup rəhbəri, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının (Azərneşr) direktoru vəzifələrində çalışmışdır.

1937-ci ilin siyasi repressiyaları gənc Hökümədən də yan keçməmişdir. Bütün varlığı ilə millətine və vətəninə, tutduğu vəzifəyə, dövrünün ideologiyasına bağlı olan H.Sultanova əksinqilabi-millətçi təşkilatın iştirakçısı kimi təqsirli bilinərək 23 iyul 1938-ci il tarixində həbs edilmişdi. Bir il işgəncə və məhrumiyətdən sonra Hökümə xanımın cinayət işinə yenidən baxılmış, daha 6 aydan sonra isə ittihamlar sübuta yetmədiyi və əməlinə heç bir cinayət tərkibi olmadığı üçün 28 dekabr 1939-cu il tarixində həbsdən azad edilərək işinə bərpa olunmuşdur.

Sonrakı illər H.Sultanovanın istehsalat biografiyasında yüksələn xətlə inkişaf etmişdir. O, 1947-1951-ci illərdə respublika Nazirlər Sovetinin İncəsənət İşçiləri İdarəsinin (o vaxtlar bu idarə Mədəniyyət Nazirliyi statusunda idi), 1952-1954-cü illərdə Baş Litoqrafiya İdarəsinin rəisi, 1954-1960-cı illərdə isə Azərbaycan tarixinə Nazirlər Soveti sədrinin ilk qadın müavini kimi düşmüşdür.

Hökümə xanım 1960-cı ildə Azərbaycan KP MK yanında Qadınlar Federasiyasına rəhbərlik etməyə başlayarkən artıq dünyagörmüş, bilikli və təcrübəli bir mütəxəssis idi. Bu vəzifədə 20 ildən çox çalışmış, yüzlərlə qadının hüquqlarını müdafiə etmiş, onlara ən çətin məqamlarda dayaq durmuş, yardıma ehtiyacı olanlara kömək əlini uzatmış, haqsızlığa qarşı mübarizə aparmış, problemlərin haqq-ədalətlə həlli üçün öz nüfuzunu və səlahiyyət hüquqlarını əsirgəməmişdir. Mən bunları şəxsən müşahidə etmişəm, onun bir çox xeyirxahlıqlarının şahidi olmuşam. Çünki mənim həyat və fəaliyyətimin 10 ildən artıq bir dövrü onunla eyni iş otağında ünsiyyətdə keçmişdir.

Hökümə xanımın sadıq və yaxın tələbələri və dostları vardı. Onlar bu insanın başladığı işi bu gün layiqincə davam etdirirlər. Mən özüm də onun dostu və tələbəsi olmuşam. 1969-cı ildə Bakı Dövlət Universitetini bitirib, Azərbaycan KP MK yanında Partiya Tarixi İnstitutunda kiçik elmi işçi vəzifəsində əmək fəaliyyətinə başlayarkən, yeni kollektivdə məni ən səmimi və mehriban qarşılayan Hökümə xanım olmuşdu. Sonralar bildim ki, bu səmimi qarşılamanın, istiliyin bir başqa səbəbi də varmış. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1969-cu ildə Azərbaycan rəhbərliyinə gəlişindən sonra belə nüfuzlu elmi idarədə ağıllı azərbaycanlı kadrlara ehtiyac məsələsinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Hökümə xanım xüsusilə cavan, milli qadınların elmə gəlməsinin vacibliyini gözəl bilirdi. O, daim gənc kadrlara himayədarlıq edər, onları elmi yaradıcılığa həvəsləndirər, maraqlı mövzular üzərində işləməyi tövsiyə edər.

Hökümə xanımın özü həyatda ən ləyaqətli, dəyanətli qadınların bir nümunəsi idi. O, respublikamızda incə qəlblə, xalqını və vətəninə böyük məhəbbətlə

sevən, ər hünərli bir xanım hörmətini qazanmışdı, millətimizin qadınlarına xas olan bütün müsbət xüsusiyyətləri özündə cəmləmişdi. Həmişə tabeliyindəki insanların problemləri və mənzil şəraiti ilə maraqlanırdı, neçə-neçə gənc ailənin isti ocağının bünövrəsini qoymuşdu, bir çox ailənin dağılmasının qarşısını almışdı. O, gənc ailələrin problemlərini bəzən bir söhbəti, yaxud müdrik bir kəlamı ilə həll edərdi. Hökümə xanım respublikada olduqca böyük nüfuzla malik olan, sözükeçən bir şəxsiyyət idi. Vaxtının məhdud olmasına baxmayaraq, onun yanına gələnlər hər kəsi qəbul edər, sözləklərini diqqətlə dinləyərdi. Məmur özbaşnalığından qəbuluna şikayət gələn qadınların gözü qarşısında dərhal telefonun dəstəyini götürüb, birbaşa problemin həllinə təkən verərdi. Yüksək dövlət qulluğunda çalışmasına baxmayaraq, uşaqla uşaq, böyüklə böyükdü.

Zəngin idarəetmə təcrübəsinə malik olan bu bacarıqlı qadın təbiətən də çox sadə və mehriban idi. Yalnız ekstremal vəziyyətlərdə onun heyrətamiz hərəkətlərindən nəyə qadir olduğu aşkar hiss edilirdi. Məhz bu keyfiyyətinə görə müasirləri Hökümə xanımı qeyri-adi xarakterə malik bir insan kimi tanıyırdılar.

Hökümə xanım Azərbaycan qadınının həyatının həm xoşbəxt, həm də çətin tərəflərini dərinləndirən dərk edə bilirdi. Əgər keçmiş qadınlarımızın yaşadığı səhifələri arxiv materialları vasitəsilə öyrənmişdisə, müasirlərimizin həyat kitabını "öz əlləri ilə vərəqləmiş", gözləri ilə görmüş, şahidi olmuş, yaşamışdır.

O, gərgin praktiki işlə bərabər, elmi araşdırmalar da aparırdı. Ötən əsrin 40-cı illərindən başlayaraq partiya və hökumət işlərində əldə etdiyi təcrübəyə əsaslanaraq, cəmiyyətdə gördüyü, şahidi olduğu hadisələri qələmə alırdı. Həyatının sonuna kimi dövrü mətbuatda məqalələrlə çıxış edər, kitablar yazıb çap etdirərdi. O, Azərbaycanda olduqca nüfuzlu, işgüzar mütəxəssis kimi tanınırdı. Onun 1966-cı ildə müdafiə etdiyi namizədlik dissertasiyası 1920-1941-ci illərdə Azərbaycanda qadın hərəkatının tarixinə həsr olunmuşdu, doktorluq dissertasiyasının mövzusu da qadın problemlərindən bəhs edirdi. Hökümə xanım bu sahədə əldə etdiyi nəzəri biliklərini və həyat təcrübəsini daim əməli fəaliyyətinə tətbiq edirdi.

Qeyd olunduğu kimi Hökümə xanım Azərbaycan KP MK yanında Partiya Tarixi İnstitutunun baş elmi işçisi kimi fəaliyyət göstərirdi. H.Sultanova respublikada qadın problemləri mövzusunda tədqiq edən ilk qadın araşdırıcılarından hesab olunur. Onun bu mövzuda "40 bahar", "Sovet Azərbaycanının xoşbəxt qadınları", "Qadın səadəti" kimi kitabları geniş oxucu kütləsi tərəfindən maraqla qarşılanmışdır.

Tədqiqatçı-alim H.Sultanova azərbaycanlı qadının bəzi "asılılıq" xüsusiyyətlərindən azad olunması uğrunda mübarizə tarixini elmi cəhətdən ümumiləşdirməyə çalışırdı. Onun elmi işlərində sovet hakimiyyətinin ilk illərində partiyanın qadınlar ara-

sındakı fəaliyyəti ətraflı və dolğun əksini tapmışdı. Dövlət strukturlarında, həmçinin ictimai qurumlarda qadın şöbələrinin təşkilatı quruluşunun təşəkkülü məsələləri, Azərbaycan qadınlarının həyatında onların rolu H.Sultanovanın "Azərbaycan qadınının xoşbəxtliyi" kitabında da öz əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, onun kitabları maraqlı faktoloji materiallarla, qadınların ictimai-siyasi şüurunun, əmək və mədəni səviyyəsinin yüksəldiyini əks etdirən statistik məlumatlarla zəngindir. H.Sultanova Azərbaycan tarixşünaslığında qadın inqilabçılarının, partiya və dövlət xadimlərinin ictimai-siyasi fəaliyyəti haqqında elmi biografiyalar hazırlayıb dərc etdirən ("Ayna Sultanova", "Ceyran Bayramova" və s. kitabları) ilk alimlərdəndir.

H.Sultanova Azərbaycanda qadın hərəkatının tarixinə dair 30-dan artıq məqalənin müəllifidir. Onun əsərlərini oxuyarkən xeyli sayda mənəblərə müraciət etdiyinin, bir ömrə siğmayan araşdırmalar apardığının şahidi olur. O, qələmə aldığı mövzunu işləyərkən ən səhih mənəblərə müraciət edər, arxiv sənədlərini (Azərbaycandan başqa, Rusiya, Gürcüstan və s. arxivlərində də işləmişdir) diqqətlə araşdırardı.

Onun yeganə qızı Vəkilova (Ələskərova) Nigar Yunis qızı Konservatoriyanın Fortepiano şöbəsini bitirmişdir. Uzun illər həyat yoldaşı İsmayıl Vəkilovla birlikdə Misir Ərəb Respublikasında səfirlikdə işləmişdir. Nigar xanım özü də fəal ictimaiyyətçi qadınlarımızdandır. O, Misirdə Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin rəhbəri olmuşdur. Nigar xanım deyir ki, anam üçün milli-mənəvi dəyərlər hər şeydən ucada dayanırdı. Onun üçün mənəviyyat məfhumu böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bütün insanları mənəviyyatlı görmək istəyirdi. Deyirdi ki, mənəviyyat olan yerdə xeyir-bərəkət, təmizlik qərar tutur. Nigar xanımın oğlunun adı Nəriman, qızının adı isə Natəvandır. Hökümə xanımın müsahibələrinin birində nəvəsinin adı ilə əlaqədar səmimi etirafını bir daha yada salmaq yerinə düşərdi: "Mən Nəriman Nərimanovu hər an xatırlamaq üçün dərin minnətdarlıq duyğusu ilə nəvəmin adını Nəriman qoymuşam".

Hökümə xanım xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevlə birlikdə işlədiyi dövrü həyatının ən mənalı illəri adlandırdı. Deyərdi ki, Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevlə tarix boyu fəxr edəcək, qürur hissi keçirəcəkdir. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının güvənc yeri, dayağı, başının tacıdır.

Hökümə xanımın səmərəli fəaliyyəti və dövlətimiz tərəfindən həmişə yüksək qiymətləndirilmişdir. O, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuş, respublikanın Əməkdar Mədəniyyət İşçisi adına layiq görülmüş, "Şərəf" ordeni, bir sıra medallarla təltif edilmişdi.

Hökümə Sultanova bütün mənalı ömrünün, ictimai-siyasi fəaliyyətini respublikanın tərəqqisinə və Azərbaycanda qadın hərəkatının inkişafına həsr etmişdi.

1981-ci ildə bu dünyadan köçən Hökümə xanımın həyatı, ömür yolu Azərbaycan qadını üçün bir nümunədir.

**LƏTİFƏ ƏLİYEVƏ,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İşlər İdarəsinin
Siyasi Sənədlər Arxivinin
elmi işlər üzrə
direktor müavini.**

Hökümə İsmayıl qızı Sultanova 1909-cu ilin dekabr ayında anadan olmuşdur. Kiçik yaşlarında atasını itirən Hökümə xanım təzadlarla dolu çox mürekkəb həyat yolu keçmişdir. Lakin hər əziyyətə qatlaşan, həyatın burulğanlarından, keşməkeşlərindən məharətlə çıxan bu azərbaycanlı qızının taleyi sonralar üzünə gülmüşdür.

Ölkəmizdə Sovet hakimiyyətinin ilk illərində gənc Hökümə də qadın azadlığının ruhuna qovuşmuş, həmyaşid qızlara qoşulub məktəbə getmiş, qadrasını atıb pioner təşkilatına üzv olmuşdu. 16 yaşında, yəni 1925-ci ildə isə komsomol işinə irəli çəkilməmişdir. 19 yaşında artıq o, Azərbaycan Kommunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsinin katibi seçilmişdir. Ona tapşırılan bütün işləri, o dövrün təbirincə desək, "komsomol canfəşanlılığı ilə" vaxtında yerinə yetirirdi. Yaşının azlığına, həyat və istehsalat təcrübəsinin o qədər də böyük olmadığına baxmayaraq, eyni zamanda bir neçə vəzifənin icrası ona tapşırılsa da, "yoruldum" sözünü dilinə gətirməzdi. Həmin dövrdə Hökümə xanım Azərbaycan Ümumittifaq Lenin Kommunist Gənclər İttifaqı (komsomol) Mərkəzi Komitəsinin katibi və çox böyük tirajla nəşr olunan "Pioner" jurnalının redaktoru kimi hörmətli vəzifələrdə çalışmaqdan yanaşı, Moskvadakı Qırmızı Professorlar adlanan tədris sahəsinin Bakı bölməsində təhsilini davam etdirmişdir. 1936-cı ildə isə Marksizm-Leninizm İnstitutunu bitirdikdən sonra bir müddət Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda və Bakı Partiya Məktəbində Kommunist (bolşeviklər) Partiyasının tarixi kafedralarına başçılıq etmişdir. Beləliklə, çox keçməmiş o, böyük fəallıqla respublikamızın ictimai-siyasi, həmçinin pedaqoji həyatına qoşulmuş, müxtəlif dövlət və xalq təhsili strukturlarında layiqli mövqə tutaraq ömrünün sonunadək qabaqcıl bir ictimaiyyətçi və təhsil işçisi kimi hörmət qazanmışdır.

Hökümə xanım insanları sevir, dostluqda vəfali idi. O, Azərbaycan Yazıçılar Cəmiyyətinin nəşr etdiyi "Hücum" jurnalının redaktoru işlədiyi illərdə Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Hüseyn Sadıq ilə əlaqə saxlayır, onların yeni əsərlərini diqqətlə oxuyur, dərc olunmasında yaxından iştirak edirdi. Qeyd edək ki, Hökümə xanım özü də nəsrə, publisistikaya xüsusi rəğbət bəsləyirdi.

Keçən əsrin 30-cu illəri onun həyatının ən coşğun dövrü kimi xatırlanılır. H.Sultanova həm bacarıqlı müəllim, həm də siyasi publisist kimi diqqəti cəlb edir, rəhbər vəzifələrdə iş başında görünürdü. 1936-1947-ci illərdə Azərbaycan KP MK-da Mədəni-maarif müəssisələri şöbəsinin müdir müavini, Dövlət Plan Komissiyasında Sosial-mədəni şöbənin rəisi, "Azərbaycan qadını" jurnalının baş